

Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích

Archiv obce Žernovník

1928–1939

Inventář

EL NAD č.: 548

AP č.: 267

Martina Matušková, Zuzana Kliková

Plasy 2011

Obsah

Úvod:

I. Vývoj původce archivního fondu	3
II. Vývoj a dějiny archivního fondu	6
III. Archivní charakteristika archivního fondu	6
IV. Stručný rozbor obsahu archivního fondu	6
V. Záznam o uspořádání archivního fondu a sestavení archivní pomůcky	8
Seznam použitých pramenů a literatury	9

Přílohy:

Příloha č. 1: Seznam použitých zkratk	12
Inventární seznam	13

I. Vývoj původce archivního fondu

Žernovník (něm. Schirnik) se nachází 4 km severně od městečka Úterý a 8,5 km od Bezdruzic v nadmořské výšce 707 metrů. Leží na vysokém hřebenu ohraničeném na západě údolím Úterského potoka a na jihovýchodě Lomeným potokem (dříve Hörabach), který vytéká z Víseckého rybníka (Schwarzteich). Dříve býval nejvýše položenou obcí bezdruzického soudního okresu a dnes je i nejvýše položenou osadou okresu Plzeň-sever. Nejvyšším bodem je severně nad obcí se vypínající vrch Sepuska (719 m), ze kterého je výhled na značnou část západních Čech. Součástí Žernovníku vždy bývala osada Nová Víška.

Ves Žernovník se nachází na katastrálním území Žernovník u Dolního Jamného o rozloze 620 ha. Název této lokality vznikl připojením přípony „-ík“ k adjektivu „žernovný“. Označení místa a většina českých pomístních jmen svědčí o českém založení, zatímco v 1. polovině 20. století používaná německá jména dvorů připomínala pozdější německou kolonizaci.

První písemná zmínka o vsi pochází z roku 1227, kdy s dalšími lokalitami na Bezdruzicku přešla smrtí bratří Všeбора a Kojaty z mostecké větve rodu Hrabšiců jako odúmrtí do rukou panovníka. V roce 1253 ji král Václav I. daroval řádu křižovníků s červenou hvězdou. Ves, značně vzdálená od ostatních jejich držav, pro ně patrně neměla velký význam, neboť se jí již ve 14. století vzdali. V 15. století poplužní dvůr s jednou poddanskou usedlostí v Žernovníku patřil žernovnickým vladykům a ostatní poddanské dvory náležely Švamberským nejprve z milkovské a později z lestkovské větve.

Soupis poddaných podle víry z roku 1651 uvádí v Žernovníku také osobu vyššího stavu. Žil zde Hans Christoph von Uttenhoff, 56letý, s pětačtyřicetiletou manželkou Marií Magdalénou. Kromě šlechtické rodiny s pohůnkem a dvěma děvečkami je zde zaznamenáno ještě 52 poddaných podléhajících Švamberským. Berní rula z roku 1654 v Žernovníku uvádí 10 sedláků, 1 chalupníka a 1 pustý dvůr o 60 stryších v majetku vrchnosti, v Nové Víšce 5 sedláků a 1 chalupníka. Hans Christoph von Uttenhoff zde zmíněn již není.

V roce 1659 přimdecko-třebelská větev Švamberských vymřela a panství bylo prodáno Janu Kryštofovi Ferdinandovi z Heissensteinu na Starhenbergu. Po jeho smrti v roce 1693 připadly Bezdruzice jeho dceři Marii Kateřině, provdané Roggendorfové, která je však už v roce 1697 prodala Jiřímu Jindřichovi Stadionovi. V roce 1707 je koupila Marie Gertruda Berlepschová, ale protože byla velmi zadlužena, věřitelé statek v roce 1712 prodali Maxmiliánovi Karlovi Löwensteinovi.

Tereziánský katastr z poloviny 18. století uvádí v Žernovníku 14 hospodářů, kováře a mlynáře v zakoupeném panském mlýně a v Nové Víšce 11 hospodářů a mlynáře. Vesnice se postupně rozrůstala. Sommerova topografie, vydaná v roce 1838, hovoří o vsi na kopci s 32 domy a 222 obyvateli, dvorem, ovčínem, myslivnou a dvěma mlýny. Vesnička Nová Víška zahrnovala 10 domů se 72 obyvateli.

V roce 1848 došlo ke zrušení poddanství, a tím i patrimoniální správy, která pokračovala ve své úřední činnosti ještě po přechodnou dobu do roku 1850. Nejnižším správním článkem se staly samosprávné místní obce, a to na základě tzv. Stadionova prozatímního obecního zřízení č. 170/1849 říšského zákoníku ze dne 17. března 1849. Vycházelo se hlavně z josefínských katastrálních obcí, s tím rozdílem, že sídliště se mělo stát buď obcí, anebo součástí obce jako tzv. osada. Na Stadionovo prozatímní obecní zřízení pak v mnohém navazoval v roce 1862 vydaný rámcový říšský obecní zákon (č. 18/1862 říšského zákoníku), který měl v některých svých ustanoveních přímou platnost, zatímco jiné jeho předpisy byly realizovatelné prostřednictvím zemských prováděcích zákonů. V roce 1863 tak vešlo v platnost obecní zřízení a řád volební pro Slezsko a v roce 1864 i pro Moravu (č. 4/1864 zemského zákoníku moravského) a Čechy (7/1864 zemského zákoníku). Tato zřízení např. podrobněji rozváděla ustanovení o místní obci a její působnosti (samostatné a přenesené), o osobách v obci, o dohledu nad obcí, o hospodářství obecním atd.

Až do zrušení vrchnostenské správy v roce 1850 patřil Žernovník k bezdružickému dominiu, jehož posledním patrimoniálním vlastníkem byl kníže Karel Jindřich Arnošt František Löwenstein. V novém územněsprávním členění obec připadla do politického okresu Planá, soudního okresu Bezručice v Chebském kraji. V letech 1855–1868 byl Žernovník součástí smíšeného politicko-soudního okresu Bezručice. Na základě zákona č. 44/1868 říšského zákoníku z 19. května 1868 a nařízení ministerstva vnitřních záležitostí č. 101/1868 říšského zákoníku z 10. července 1868 náležel Žernovník do soudního okresu Bezručice v politickém okrese Teplá. Vyhláškou č. 183/1902 říšského zákoníku z 11. září 1902 byl pak bezručický okres vyčleněn z politického okresu Teplá a připojen k politickému okresu Planá. Místní obec Žernovník zahrnovala ještě kromě katastrální obce Žernovník katastrální obec Nová Víska (něm. Neudörfel) a samoty Malý a Velký Zuckrův mlýn (Kleine Zuckermühle, Grosse Zuckermühle), ležící na Úterském potoce, dále samotu Berghäusel při jižním horském svahu, Horní a Dolní Horův mlýn (Obere Höramühle, Untere Höramühle) na dnešním Lomeném potoce a samotu Höragrund.

Stejně jako podle Stadionova prozatímního obecního zřízení, tak i podle roku 1864 vydaného obecního zřízení a řádu volebního byly v obci ustaveny dva orgány – obecní výbor (volený na tři roky) a obecní představenstvo. Obecní výbor byl kolegiální orgán, rozhodující většinou hlasů. Měl usnášecí a dozorčí moc a ze svého středu si volil obecní představenstvo, složené z obecního představeného – starosty, jenž prováděl usnesení obecního výboru, a alespoň dvou radních. O činnosti i představitelích obecní samosprávy v Žernovníku od poloviny 19. století do 20. let 20. století se nedochovaly téměř žádné informace.

Podle Kotyškova místopisu zde v 90. letech 19. století žilo 254 obyvatel ve 46 domech, v Nové Vísce 92 ve 12 domech, všichni německé národnosti. Ve 30. letech 20. století už to bylo v 54 domech 310 obyvatel, z toho 307 německé národnosti, v Nové Vísce ve 12 domech 95, všichni Němci. Hlavní obživou místních usedlíků bývalo rolnictví a chov dobytka. Kvůli zdejšímu horskému terénu a tedy náročnému obhospodařování pozemků byli rolníci nuceni držet silný tažný dobytek.

Obec byla přiřazena do Dolního Jamného, kde už před rokem 1356 stával kostel apoštolů sv. Petra a Pavla. Zdejší farní obvod tvořily spolu s Žernovníkem a Novou Vískou obce Chudeč a Světec, Račín z bezručického soudního okresu a Bezručov s osadami Nová Sázava a Ostřetín, dále Čestětín a Račín ze soudního okresu Manětín. Do Dolního Jamného docházely místní děti i do farní školy, v roce 1804 však byla v Žernovníku otevřena její expositura. Roku 1837 se škola stala samostatnou, už se vyučovalo celoročně v pronajaté místnosti. Na konci 40. let 19. století školu navštěvovalo 40 dětí, z toho 23 chlapců a 17 dívek, ze Žernovníku a Nové Visky. Malý a Velký Zuckrův mlýn byly přiřkoleny a přiřazeny do Vidžína, zatímco ostatní samoty patřily ke škole v Žernovníku a k faře v Dolním Jamném. Od 70. let 19. století škola fungovala jako obecná škola jednotřídní s vyučovacím jazykem německým. V letech 1875–1876 byla poblíž obecního domu vystavěna nákladem 7335 zl. školní budova čp. 42. Dne 1. listopadu 1876 byla slavnostně vysvěcena. V 90. letech 19. století do ní docházelo podle statistických popisů školních okresů okolo 70 žáků. Místní učitelé významně přispívali k rozvoji kulturního a společenského života v obci. Vykonávali i funkci obecních kronikářů.

Poštovní úřad pro Žernovník se nejprve nacházel v Úterý, poté v Bezručově v osadě Nová Sázava. V roce 1922 byl poštovní úřad zřízen v Dolním Jamném. Obec patřila k obvodu četnické stanice v Úterý. Nejbližší železniční stanice se nacházely v Toužimi na trati Rakovník – Bečov nad Teplou, na které první vlaky vyjely v červnu roku 1897, a v Bezručicích na trati Bezručice – Pňovany, uvedené do provozu v roce 1901.

Místní obyvatele odjakživa trápil nedostatek vody, konec těmto nesnázím přinesla až stavba vodovodu. V závěru roku 1908 si obec nechala od firmy Hermann Stark z Ústí nad Labem vypracovat projekt na vybudování vodovodu. Rozpočet činil 63 862 K. Ústecká firma se stavbou započala 19. září 1910 a už 19. prosince 1910 byl vodovod z větší části dokončen a poprvé v těchto dnech uveden do provozu. Vedení bylo téměř 1500 m dlouhé. Vodovodní síť v obci měla délku asi

1000 m. Čerpadlo bylo poháněno benzínovým motorem o výkonu 8 HP.

V Žernovníku existovalo několik společenských organizací. V roce 1927 byl v obci, často sužované ničivými požáry, založen hasičský sbor. Na počátku 30. let 20. století zde vznikla místní skupina Německého kulturního svazu (Deutscher Kulturverband). Na podzim roku 1935 byl založen i Spolek pro zemědělství a lesní hospodářství (Land- und forstwirtschaftlicher Verein) se sídlem v Žernovníku. Fungovala zde také obecní knihovna.

Po záboru českého pohraničí v roce 1938 se Žernovník stal součástí Říšské župy Sudety, náležel do obvodu vládního prezidenta v Chebu se sídlem v Karlových Varech a spadl do působnosti Landráta v Teplé.

Rok 1945 byl zlomem v historii obce a počátkem jejího zániku. Byla ukončena činnost obecního úřadu. Správu Žernovníku nejprve vedl okresní pověřenec Josef Marel, který měl na starosti ještě obce Kejšovice a Světec. V roce 1947 byl vystřídán Janem Jáchymem ze Světce čp. 14. Okresní národní výbor v Plané zde nedoporučoval zřídit místní národní výbor, a to „pro malé osídlení, resp. negramotnost obyvatelstva, které není konečně ani rozhodnuto v obci zůstatí“. V prosinci roku 1945 zde žilo 355 obyvatel, všichni německé národnosti, podle písemností ve fondu Okresní národní výbor Planá v Žernovníku v únoru 1946 nebyl usazen ještě žádný český zemědělec.

V průběhu roku 1946 bylo ze Žernovníku odsunuto veškeré německé obyvatelstvo. Na počátku roku 1947 zde žilo pouhých 9 osob. V letech 1948 a 1949 jejich počet dosídlovací akcí stoupl na 61, nejvyšší v poválečné době. Ale už v roce 1950, byť zde stálo 12 domů, tu již nikdo nebydlel. A tak po odsunu veškerého obyvatelstva německé národnosti a konfiskaci jeho majetku zůstal Žernovník neosídlen. Jedinými přídělci na katastrálním území Žernovník byly Československé státní statky a Československé státní lesy. Většina usedlostí byla rozebrána na stavební materiál lidmi z okolí. V západní části osady se dochovalo pouze několik původních statků a na několika pozemcích byly postaveny novodobé rekreační objekty. Dnes je osada součástí obce Bezvěrov a slouží k rekreačním účelům.

Seznam doložených starostů

Anton Zeidler	1927–1931
Johann Teichner	1931–1936
Alois König	doložen 1939

Počet obyvatel a domů

Rok	Žernovník		Nová Víska	
	Počet obyvatel	Počet domů	Počet obyvatel	Počet domů
1850	309 ¹	neuveďeno	neuveďeno	neuveďeno
1869	253	42	78	12
1880	244	42	94	12
1890	254	46	92	12
1900	251	46	71	12
1910	229	42	98	13
1921	222	42	88	12
1930	199	42	66	13

¹ Udán celkový počet obyvatel pro Žernovník i Novou Vísku.

II. Vývoj a dějiny archivního fondu

Fond Archiv obce Žernovník tvoří pouze pamětní kniha obce z let 1928–1939. Do Okresního archivu Plzeň-sever ji delimitoval Okresní archiv v Tachově v roce 1981 (č. př. 517/81). O umístění dokumentů u původce a způsobu ukládání se nedochovaly žádné konkrétní zprávy.

III. Archivní charakteristika archivního fondu

Původcem fondu Archiv obce Žernovník je Obecní úřad v Žernovníku. Pořádání a inventarizace proběhly na základě metodického pokynu Archivní správy MV (Metodický návod na pořádání a inventarizaci archivních fondů Archiv obce, Archivní správa MV v Praze dne 31. ledna 2000, čj. AS/1-284/2000). Dále bylo přihlíženo k základním rámcovým pravidlům pro zpracování archivního materiálu (Metodické návody a instrukce pro zpracování archivního materiálu. SAP X, 1960, č. 2, s. 213–310) a platné metodice SOA v Plzni (Metodický pokyn ředitele SOA v Plzni pro zpracování archiválií a tvorbu archivních pomůcek z 12. 3. 2010, čj. SOAP/006-0767/2010).

Ve fondu se nachází pouze jedna kniha – Gedenkbuch der Gemeinde Schirnik – z let 1928–1939. Při inventarizaci se v rámci fondu, jehož rozsah činí 0,03 bm, neprováděla vnitřní skartace. Archiválie je psána pouze v německém jazyce. Podle přílohy č. 3. zákona č. 499/2004 Sb. v platném znění byla kronika zařazena do I. kategorie. Fyzický stav archiválie je vcelku vyhovující, restaurátorský nebo konzervátorský zásah není zapotřebí.

IV. Stručný rozbor obsahu archivního fondu

Dochovaná pamětní kniha poskytuje cenné informace o dnes již zaniklé obci Žernovník. Byla založena v roce 1928 řídicím učitelem Ernstem Ledererem, který ji vedl do svého přeložení v roce 1931. Na jeho zápisy navázali řídicí učitelé Franz Koch, v roce 1932 Franz Josef Popp, v roce 1936 na krátkou dobu Emma Ottová, v roce 1937 Paul Schill a v roce 1938 Josef Binder. Všichni kronikáři se jen okrajově zmiňují o činnosti obecního úřadu. Nalezneme zde zejména zemědělské a geografické údaje, záznamy o povětrnostních poměrech a častých požárech a informace historické, mj. výpisy z berní ruly, tereziánského katastru a seznamy majitelů hospodářství v letech 1805 a 1830. Jsou zde zapsány retrospektivně i události, které se v obci odehrály v období první světové války se seznamem povolanců do války a těch, kteří ve válce zemřeli. V pamětní knize je uveden také soupis všech učitelů, kteří působili v Žernovníku do roku 1931, a informace o stavbě školní budovy a vodovodu. Nechybí rovněž záznamy o dolnojamenských farářích, spolkových a kulturních aktivitách. Poslední zápisy byly pořízeny v roce 1939. Informační hodnotu pamětní knihy zvyšuje několik vlepených fotografií, na kterých je zachycen např. celkový pohled na Žernovník, budova obecné školy, zdejší náves, budova vodovodu, kaplička v Nové Vísce nebo stav obce po požáru v srpnu roku 1932.

V. Záznam o uspořádání archivního fondu a sestavení archivní pomůcky

Fond Archiv obce Žernovník, vymezený léty 1928–1939, uspořádala a inventář k němu vyhotovila archivářka Martina Matušková. Fond byl inventarizován v listopadu 2010 ve Státním okresním archivu Plzeň-sever se sídlem v Plasích. Čistopis inventáře vypracovala v květnu 2011 Zuzana Kliková.

V Plasích 23. 5. 2011

Martina Matušková, Zuzana Kliková

Seznam použitých pramenů a literatury

- Adreßbuch: Heimatkunde. Führer. Sagenschatz für den politischen Bezirk Plan–Weseritz.* Plan, 1926.
- Bukačová, I. – Fák, J. a kol. *Severní Plzeňsko II. Historicko-turistický průvodce č. 7.* Plzeň, 1997.
- Die Gemeinden des Reichsgaues Sudetenland.* Warnsdorf, 1941.
- Dundera, J. A. *Království české statisticky-polohopisně popsané. I. díl – Kraj plzeňský.* Praha, 1845.
- Hledíková, Z. – Janák, J. – Dobeš, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost.* Praha, 2005.
- Chytil, A. *Chytilův místopis Československé republiky.* Praha, 1931.
- Jánský, J. *Páni ze Švamberka.* Domažlice, 2006.
- Jiskra, Zdeněk. *Die Mieser hydronomische Wanderungen durch das Stromgebiet eines westböhmisches Flusses. 1. díl.* Trutnov, 1999.
- Kočka, V. *Dějiny politického okresu Kralovického.* Kralovice, 1930.
- Kotyška, V. *Úplný místopisný slovník Království českého.* Praha, 1895.
- Lerch, F. *Unsere Heimat: eine Heimatkunde des Weseritzer Gerichtsbezirkes und seiner Randgebiete.* Komotau, 1936.
- Nováková, B. a kol. *Zeměpisný lexikon ČR. Obce a sídla N–Ž.* Praha, 1991.
- Ortsbuch für den Reichsgau Sudetenland.* Haida, 1939.
- Pamětní kniha fary Dolní Jamné* [fotokopie]. Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích, 1997.
- Profous, Antonín – Svoboda, Jan. *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny. 4. díl, S–Ž.* Praha, 1957.
- Procházka, Z. *Bezručice.* Domažlice, 2006.
- Reichsgesetzblatt*, 1849.
- Reichsgesetzblatt*, 1862, Teil IV., (Nr. 13, 5. 3.).
- Reichsgesetzblatt*, 1868, (částka XVII., 23. 5.).
- Reichsgesetzblatt*, 1868, (částka XLI., 18. 6.).
- Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970.* Praha, 1970.

Rožmberský, Petr. Žernovnická tvrz. *Hláška: zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka*, 1995, roč. 6, č. 2, s. 15–18.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 1919 (částka 16., 31. 1. a 7. 2.).

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 1945 (částka 3., 5. 5.).

Schreier, P. *Zrození železnic v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha, 2004.

Seznam obcí v zemích českých podle správního rozdělení z 1. února 1949. Praha, 1949.

Seznam obcí v zemi české podle stavu z počátku roku 1948. Praha, 1948.

Seznam obcí v zemi české podle stavu z prosince 1945. Praha, 1946.

Seznam míst v Království českém. Praha, 1872.

Seznam míst v Království českém. Praha, 1886.

Seznam míst v Království českém. Praha, 1893.

Seznam míst v Království českém. Praha, 1907.

Seznam míst v Království českém. Praha, 1913.

Sommer, G. J. *Das Königreich Böhmen, 6. Band Pilsner Kreis*. Praha, 1838.

Soupis poddaných podle víry z roku 1651 – Plzeňsko-Klatovsko 1, ed. Magda Zahradníková, Praha, 2003.

Statistický lexikon obcí v Čechách. Praha, 1924.

Statistický lexikon obcí v Zemi české. Praha, 1934.

Státní oblastní archiv v Plzni: průvodce po archivních fondech. Sv. 3. Praha, 1976.

Státní okresní archiv Tachov, *Okresní národní výbor Planá (1873) 1945–1949 (1951)*, kart. 33, inv. č. 152, obce seřazené podle abecedy 1945–1949.

Tereziánský katastr český. Praha, 1964.

Über Grenzen hinweg. Geschichte, Land und Leute des Plan- Weseritzer Bezirkes Tischenreuth und Mähring. Tischenreuth, 1984.

Unser Schirnrik – Heimatalbum – über das höchstgelegene Dorf im Gerichtsbezirk Weseritz Kreis Tepl [fotokopie]. Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích, 1997.

Velímský, T. *Hrabišici, páni z Rýzmburka*. Praha, 2002.

Verzeichniss der Orts-Gemeinden im Königreiche Böhmen. Prag, 1861.

Voženílek, Jan. *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy.* Praha, 1930.

Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, 1902 (částka XCII., 17. 9.).

Zákoník zemský Království českého, 1878 (částka II., 23. 3.).

Zákony a nařízení pro Království české, 1864 (částka 2., 16. 4.).

Zevrubný popis rozdělení země Království českého. Praha, 1854.

Seznam použitých zkratek

AO	Archiv obce
AS	Archivní správa
SAP	Sborník archivních prací
SOA	Státní oblastní archiv

Inventární seznam

Inv. č.	Obsah	Časový rozsah	Č. ev. jednotky
Knihy			
1	Pamětní kniha	1928–1939	K 1

Název archivní pomůcky:	Archiv obce Žernovník
Značka archivního fondu:	AO Žernovník
Časový rozsah:	1928–1939
Počet evidenčních jednotek:	1 (1 úřední kniha)
Počet inventárních jednotek:	1
Rozsah v bm:	0,03
Stav ke dni:	23. 5. 2011
Zpracovatel archivního fondu:	Martina Matušková
Zpracovatelé archivní pomůcky:	Martina Matušková, Zuzana Kliková
Počet stran:	15
Počet exemplářů:	4
Schválil:	Karel Rom

dne 23. 5. 2011 – č. j. SOAP/060-273/2011